

Ступенева підготовка майбутніх учителів початкової ланки освіти: сутність, структура

У статті розкрито сутність понять багатоступеневість і багаторівневність та визначено співвідношення між ними. Проаналізовано специфіку ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів у вищих педагогічних навчальних закладах України. На основі аналізу державних документів визначено діючу структуру ступеневої освіти майбутніх фахівців.

Ключові слова: ступеневість, багатоступеневість, рівневність, багаторівневність, ступенева підготовка, ступенева освіта, освітньо-кваліфікаційні рівні.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Вхідження України до європейського освітнього простору супроводжується суттєвими змінами у сфері вищої освіти з метою приведення її у відповідність вимогам Болонської декларації. Згідно з основними положеннями цього документу докорінної перебудови передусім потребує система вищої освіти, яка має перейти на двоступеневу підготовку майбутніх спеціалістів, що здійснюватиметься за схемою „бакалавр” – „магістр”.

Згідно із законом України „Про освіту”, прийнятого у 1996 р., сьогодні в нашій державі функціонує чотириступенева система підготовки майбутніх фахівців. Проте проект нового Закону України „Про вищу освіту” передбачає низку змін у структурі вищої освіти з метою наближення її до європейських стандартів.

Як свідчить досвід, ступенева підготовка фахівців має ряд переваг: дозволяє громадянам здобувати освіту відповідно до розумових та професійних здібностей, індивідуальних можливостей та бажання; пропонує особистості альтернативи щодо вибору змісту та рівня освіти, забезпечує мобільність при її здобутті.

За переконанням В.Чигринова, ступенева система вищої освіти створює умови для гнучкого реагування вищої школи на запити виробництва, науки і культури; підвищує якість вищої освіти на основі фундаменталізації та гуманітаризації освітніх програм, поєднання широкої загальноосвітньої підготовки студентів з наступною глибокою спеціалізацією по визначених професійних напрямках; розвиває самостійність студентів і відповідальність їх за якість отриманої освіти [10, с.8].

Суттєву роль сьогодні відіграє ступенева освіта при підготовці майбутніх учителів початкових класів, оскільки сприяє забезпеченню їх конкурентоспроможності та мобільності на ринку праці, готує їх до виконання визначених професійних функцій, забезпечує готовність до самостійного поповнення знань, необхідних для ефективної педагогічної діяльності, обсяг яких щорічно збільшується у декілька разів. Істотною перевагою ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів вважаємо і те, що кожен освітньо-кваліфікаційний рівень є окремим завершеним циклом у підготовці педагогів, що дозволяє майбутньому фахівцю здобути освіту на одному чи всіх рівнях, на базі одного або декількох педагогічних навчальних закладів різних рівнів акредитації.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Проблема ступеневої освіти є предметом дослідження у низці наукових праць впродовж тривалого часу. Серед останніх наукових досліджень та публікацій, у яких вивчається дана проблема, є наукові доробки В.Андрущенка, В.Бондаря, О.Галуса, В.Горова, І.Зязюна, В.Кременя, Н.Ничкало, В.Семиченко, С.Сисоевої, Г.Щедровицького, В.Ямпольського та ін. Проте, в умовах реформування сфери вищої освіти недостатньо вивченими вважаються теоретичні основи ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Формулювання цілей статті... Метою статті є розкриття сутності та структури ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової ланки освіти.

Вклад основного матеріалу... Вивчення науково-педагогічної літератури показало, що окрім терміна „ступеневий (-ість)” („багатоступеневий (-ість)”) зустрічається ще один – „багаторівневий (-ість)”. З'ясуємо їх значення та співвідношення між ними.

Аналіз наукових праць переконує, що багаторівнева вища освіта як явище існує з часів середньовічних університетів. Сам же термін з'явився лише в 60-ті роки ХХ століття як намагання теоретично впорядкувати аналітичні розвідки щодо спільних та відмінних ознак у європейській та світовій вищій освіті. Її ефективність визначається забезпеченням можливості створення нових об'єктів предметної діяльності випускниками вузу, їх здатністю отримувати якісно нові результати [5, с.6].

За переконанням С.Власенко, перші теоретичні підвалини багаторівневого підходу до підготовки вчителів початкової ланки заклала М.Монтессорі, оскільки після оприлюднення її книги „Секрет дитинства” з'явилися ідеї поступово і системно готувати спеціалістів з чисто практичних видів педагогічної діяльності (рівень молодшого спеціаліста, за сучасною термінологією), педагогів –

загальнокультурних вихователів (рівень бакалаврату), педагогів – викладачів окремих чи групи вагомих дисциплін (рівень магістрату) [5, с.9].

Як свідчать дослідження І.Дарманської, про ступеневість у сфері освіти науковці почали говорити тоді, коли освітньо-кваліфікаційні рівні „молодший спеціаліст” – „бакалавр” – „спеціаліст” – „магістр” з’явилися у законодавчих документах. Так, на законодавчому офіційному рівні ступеневість з’явилася в Законі України „Про освіту” в редакції 1996 року, на основі якого була прийнята низка інших державних документів, а саме: Закон України „Про вищу освіту”, Постанова Кабінету Міністрів України №507 „Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями” (1997 р.), Постанова Кабінету Міністрів України №65 „Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу підготовку)” (1998 р.), Національна програма „Вчитель” [6].

У наукових дослідженнях С.Власенко простежується думка про те, що поняття „багатоступеневий” і „багаторівневий” не є ідентичними. „Багатоступеневість (ступеневість), зазначає вчена, є організаційним втіленням багаторівневості (рівневості), динамічною її ознакою, без застосування якої змістове наповнення рівнів підготовки фахівців з вищою педагогічною освітою позбавляється статичності, тобто горизонтального виміру. Говорячи дидактичною мовою, – стверджує С.Власенко, – ми маємо справу тут із втіленням принципів послідовності та наступності в багаторівневій педагогічній освіті” [5, с.10].

Проте ми не розділяємо цієї думки, оскільки у великому тлумачному словнику сучасної української мови „ступінь” трактується як порівняльна величина, міра; ранг, розряд [3, с.1130], „багатоступеневий” – як той, що проходить кілька стадій, ступенів [3, с.38]. Термін „багаторівневий” можемо вважати похідним від слова „рівень”, що трактується як ступінь якості, величини чого-небудь [3, с.975]. Звідси слідує, що поняття „ступеневий (-ість)” („багатоступеневий (-ість)”) та „багаторівневий (-ість)” є тотожними.

Цей висновок можна зробити і з Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 р. №65, в якому зазначається, що відповідно до статті 30 Закону України „Про освіту” підготовка кваліфікованих робітників, а також молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів та магістрів (далі фахівців з вищою освітою) здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями (ступеневою освітою) згідно з відповідними освітньо-професійними програмами [9].

У працях Ю.Андріяко ступенева освіта розглядається як механізм, як великий комплекс вимог, положень, обмежень та свобод, що визначають правове, науково-методичне та організаційне забезпечення діяльності навчальних закладів [1].

За переконанням Я.Болюбаша, ступеневість вищої освіти полягає у здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на відповідних етапах (ступенях) вищої освіти. Ступеневість вищої освіти може бути реалізована як через безперервну програму підготовки, так і диференційовано, відповідно до структури ступеневості. Виходячи із структури вищої освіти, зазначає вчений, її перший ступінь передбачає отримання кваліфікації „молодший спеціаліст”; другий – кваліфікації „бакалавр” (базова вища освіта); третій – кваліфікації „спеціаліст”, „магістр” (повна вища освіта).

Ступеневість вищої освіти може бути реалізована як через неперервну програму підготовки, так і диференційовано, відповідно до структури ступеневості.

Неперервна програма підготовки для здобуття найвищого освітньо-кваліфікаційного рівня реалізується, як правило, у вищих закладах освіти третього і четвертого рівнів акредитації, диференційована підготовка може забезпечуватися вищими закладами освіти різних рівнів акредитації шляхом їх об’єднання в навчальні, навчально-наукові комплекси або на інших договірних засадах.

Із реалізацією ступеневості вищої освіти диференціюється прийом до вищих закладів освіти за освітніми (освітньо-кваліфікаційними) рівнями:

- на базі освітніх рівнів (базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта);
- на базі освітньо-кваліфікаційних рівнів (молодший спеціаліст, бакалавр; спеціаліст) [2].

У системі вищої освіти України освітньо-кваліфікаційні рівні характеризують вищу освіту за ознаками рівня сформованості компетенцій, що забезпечують здатність працівника виконувати роботу визначеного рівня професійної діяльності за ознаками визначеної сукупності професійних робіт, виконуваних фахівцем [4].

Таким чином, вища ступенева педагогічна освіта передбачає рух студента від нижчого ступеня до вищого у своєму загальному та професійному розвитку, оскільки на кожному наступному ступені (рівні) студент набуває нових знань, умінь та навичок, одержує новий, вищий від попереднього, рівень готовності до здійснення професійно-педагогічної діяльності.

Згідно зі статтею 1 закону України „Про вищу освіту” освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості знань, умінь та навичок

особи, що забезпечують її здатність виконувати завдання та обов'язки (роботи) певного рівня професійної діяльності [8].

У статті 8 Закону України „Про вищу освіту” визначено особливості освітньо-кваліфікаційних рівнів підготовки фахівців. Так, молодший спеціаліст – це освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула неповну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для здійснення виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності [8].

Нормативний термін підготовки молодших спеціалістів не може перевищувати на базі повної загальної середньої освіти трьох років, а базової загальної середньої освіти – чотирьох років [9].

Особи, які мають базову загальну середню освіту, можуть одночасно навчатися за освітньо-професійною програмою підготовки молодшого спеціаліста і здобувати повну загальну середню освіту.

Програма підготовки молодшого спеціаліста реалізується вищими навчальними закладами I-II рівнів акредитації. Вищий навчальний заклад III-IV рівня акредитації може здійснювати підготовку молодших спеціалістів, якщо в його складі є вищий навчальний заклад I (II) рівня акредитації або відповідний структурний підрозділ [9].

Бакалавр, зазначається у статті 8 Закону України „Про вищу освіту”, – це освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні і спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності [8].

У Постанові Кабінету Міністрів України № 65 від 20.01.1998 року „Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)” йдеться про те, що освітньо-професійна програма підготовки бакалавра забезпечує одночасне здобуття базової вищої освіти за напрямом підготовки та кваліфікації бакалавра на базі повної загальної середньої освіти. Зазначена програма підготовки бакалавра складається із загальних фундаментальних, гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, спеціальних дисциплін відповідного напрямку підготовки, а також з різних видів практичної підготовки.

Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра реалізується вищими навчальними закладами II-IV рівнів акредитації.

Нормативний термін навчання визначається програмою, але не може перевищувати чотирьох років.

Нормативний термін навчання осіб, що мають освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за відповідною до напрямку підготовки спеціальністю, зменшується на один – два роки [9].

Спеціаліст, згідно зі статтею 8 Закону України „Про вищу освіту”, – це освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності [8].

Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста забезпечує одночасне здобуття повної вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації спеціаліста на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки бакалавра. Зазначена освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста складається із спеціальних дисциплін, у тому числі соціально-економічних, та різних видів практичної підготовки.

Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста реалізується вищими навчальними закладами III та IV рівнів акредитації.

Нормативний термін навчання визначається програмою, але не може перевищувати одного року (для окремих спеціальностей за погодженням з Міносвіти може бути встановлено термін півтора року) [9].

Магістр – це освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності [8].

Освітньо-професійна програма підготовки магістра забезпечує одночасне здобуття повної вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації магістра на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки бакалавра (нормативний термін навчання визначається програмою, але не може перевищувати одного року, а для окремих спеціальностей за погодженням з Міносвіти може бути встановлено термін півтора року). Здобуття кваліфікації магістра може здійснюватися на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки спеціаліста (нормативний термін навчання визначається індивідуальною програмою з урахуванням академічної різниці між освітньо-професійною програмою спеціаліста та магістра, але не може перевищувати одного року).

Зазначена освітньо-професійна програма підготовки магістра включає поглиблену фундаментальну, гуманітарну, соціально-економічну, психолого-педагогічну, спеціальну та науково-практичну підготовку.

Вищий навчальний заклад реалізує освітньо-професійні програми підготовки магістрів за спеціальностями IV рівня акредитації [9].

Таким чином, вивчення Закону України „Про вищу освіту” та Постанови Кабінету Міністрів України „Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) від 20 січня 1998 р. №65 дало можливість з’ясувати специфіку ступеневої освіти у навчальних закладах України. Проте, як свідчить досвід, сьогодні у діяльності вищих навчальних закладів можна простежити деякі відмінності у підготовці фахівців за окремими освітньо-кваліфікаційними рівнями від структури, передбаченої державними документами.

Так, наприклад, сьогодні уже не практикується підготовка спеціалістів за освітньо-кваліфікаційним рівнем „молодший спеціаліст” на базі повної загальної середньої освіти (11 класів).

Як показали результати нашого дослідження, одним з перших запровадив ступеневу підготовку фахівців у 1994 році Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Ушинського. На базі університету створений Південноукраїнський навчальний комплекс „Педагог”, до якого увійшли 20 навчальних закладів, серед яких – 2 дитячі дошкільні, 10 гімназій та шкіл, 5 педагогічних училищ, 1 професійно-технічне училище, дитячий центр „Молода гвардія”. Створення центру дало змогу якісно поліпшити набір абітурієнтів та вирішило питання бази педагогічної практики для студентів університету [7].

Національний педагогічний університет ім. М.Драгоманова перейшов на ступеневу систему підготовки педагогічних кадрів у 1999 році [7]. Сьогодні у цьому навчальному закладі здійснюється підготовка майбутніх учителів початкових класів за трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями: „бакалавр” (на базі повної загальної середньої освіти протягом 4 років), „спеціаліст” (на базі освітньо-кваліфікаційного рівня „бакалавр” протягом 1 року), „магістр” (на базі освітньо-кваліфікаційного рівня „бакалавр” і на базі освітньо-кваліфікаційного рівня „спеціаліст” протягом 1 року). Така ж структура підготовки майбутніх педагогів початкової ланки освіти реалізується і в Житомирському державному університеті ім. І.Франка.

Тернопільський державний педагогічний університет ім. В.Гнатюка здійснює ступеневу професійну підготовку педагогів у формі системи „учень – студент – молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст – магістр”. При університеті створено навчально-науковий комплекс, до якого належать обласний педагогічний ліцей, Кременецький обласний комунальний гуманітарно-педагогічний інститут, Чортківське педагогічне училище та Тернопільський обласний інститут післядипломної освіти. Створений факультет довузівської підготовки дає змогу підвищити рівень готовності майбутніх студентів до оволодіння професією вчителя. В основу структурно-логічних схем підготовки фахівців, запроваджених в університеті, покладено такі принципи: випереджувального навчання, неперервності, послідовності та наступності навчання [7].

Окрім того, ступенева підготовка фахівців сьогодні здійснюється і у Харківському державному педагогічному університеті ім. Г.Сковороди, Ніжинському державному педагогічному університеті ім. В.Гоголя, Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті ім. Г.Сковороди та в інших університетах, що засвідчує суттєві переваги цієї системи [7].

Чотириступенева підготовка майбутніх учителів початкових класів на основі базової загальної середньої освіти здійснюється сьогодні у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії. Структура ступеневої підготовки педагогічних кадрів у цьому закладі освіти має такий характер (табл. 1.):

Таблиця 1

Структура ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії

Освітньо-кваліфікаційний рівень підготовки	База	Термін підготовки
Молодший спеціаліст	Базова загальна середня освіта (9 кл.)	4 роки
Бакалавр	ОКР „молодший спеціаліст”	1 рік
Спеціаліст	ОКР „бакалавр”	1 рік
Магістр	ОКР „спеціаліст”	1 рік

Ступенева підготовка майбутніх учителів початкової школи сьогодні здійснюється і у низці інших вищих навчальних закладів України. Серед них: Вінницький державний педагогічний університет

ім. М. Коцюбинського, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка, Кам'янець-Подільський державний університет та ін.

Висновки... Таким чином, ступенева підготовка майбутніх учителів початкових класів є актуальною проблемою сьогодення, що передбачає здобуття освіти майбутніми фахівцями за різними освітньо-кваліфікаційними рівнями („молодший спеціаліст”, „бакалавр”, „спеціаліст”, „магістр”) та забезпечує їх конкурентоспроможність та мобільність на ринку праці.

Перспективи подальших досліджень... Окреслюючи перспективи подальших наукових розвідок, ми зосередимо свій дослідницький інтерес на дослідженні специфіки ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової ланки освіти у контексті європейських стандартів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андріяко Ю. В. Науково-методичне забезпечення ступеневої освіти / Ю. В. Андріяко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць / [за ред. І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало]. – К., 2001. – Ч. 2. – С. 156–157.
2. Болубаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посіб. [для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти] / Я. Я. Болубаш. – К. : ВВП „КОМПАС”, 1997. – 64 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [кер. вид. проекту П. М. Мовчан, В. В. Нісінчук, В. Й. Клічак]. – К. : Дніпро, 2009. – 1332 с.
4. Вища освіта в Україні : навч. посіб. / [В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. Ф. Степко та ін.] ; за ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаєнка. – К. : Знання, 2005. – 327 с.
5. Власенко С. П. Особливості становлення сучасної багаторівневої освіти вчителів початкових класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / С. П. Власенко. – К., 2002. – 21 с.
6. Дарманська І. М. Ступенева освіта: історичний аспект / І. М. Дарманська // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць. – Хмельницький : ХГПА, 2007. – Вип. 1. – С. 59–62.
7. Євтух М. Науково-організаційні проблеми ступеневої професійної підготовки педагогів / Микола Євтух // Вісник Львівського університету. Серія : педагогіка. – 2005. – Вип. 19, ч. 1. – С. 3–8.
8. Закон України „Про вищу освіту” від 17.01.2002. № 2984 – III // Вища освіта в Україні : нормативно-правове регулювання / за заг. ред. А. П. Зайця, В. С. Журавського. – К. : ФОРУМ, 2003. – С. 175–231.
9. Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)” від 20 січня 1998 р. №65 // Освіта України : нормативно-правові документи. – К. : Міленіум, 2001. – С. 375–381.
10. Чигринов В. И. О переходе к многоступенчатому образованию в Харьковском государственном университете / В. И. Чигринов // Научно-методические аспекты совершенствования вузовского образования в условиях многоступенчатой подготовки специалистов : материалы науч.-метод. конф., 25-26 марта 1992 г. / [под ред. проф. В. И. Чигринова]. – Харьков : ХГУ, 1992. – С. 6–13.

Анотація

Г.И.Дудчак

Ступенчатая подготовка будущих учителей начального уровня образования: сущность, структура

В статье раскрыта сущность понятий многоступенчатость и многоуровневость, определено соотношение между ними. Проанализированы особенности ступенчатой подготовки будущих учителей начальных классов в высших педагогических учебных заведениях Украины. На основе анализа государственных документов определена структура ступенчатого образования будущих специалистов.

Ключевые слова: *ступенчатость, многоступенчатость, уровневость, многоуровневость, ступенчатая подготовка, ступенчатое образование, образовательно-квалификационные уровни.*

Summary

G.I.Dudchak

Level Preparation of the Future Teachers of an Initial Educational Level: Essence, Structure

The essence of concepts multigradualness and multilevelness has been opened in the article, the correlation between them has been defined. Features of level preparation of the future teachers of initial classes in the higher pedagogical educational institutions of Ukraine have been analyzed. The structure of level education of the future experts on the basis of the analysis of the state documents has been defined.

Keywords: *gradualness, multilevelness, levelness, multilevelness, level preparation, step education, educational-qualifying levels.*

Дата надходження статті:

„22” березня 2011 р.